

СВІТОВА ТОРГІВЛЯ МЕДИЧНИМИ ПОСЛУГАМИ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Гапонова Е. О.

аспірант

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна

ello4ka_05@list.ru

Автор аналізує основні напрямки міжнародної торгівлі медичними послугами. Розглянуто питання підвищення ефективності послуг охорони здоров'я контролю їх якості, здійснення міжнародної співпраці у галузі охорони здоров'я. Особлива увага приділяється існуючим міжнародним торговельним угодам у галузі охорони здоров'я.

Ключові слова: світова торгівля, медичні послуги, глобалізація, лібералізація, система охорони здоров'я, генеральна угода про торгівлю послугами, телемедицина, медичний туризм.

МИРОВАЯ ТОРГОВЛЯ МЕДИЦИНСКИМИ УСЛУГАМИ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ И ГЛОБАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Автор анализирует основные направления международной торговли медицинскими услугами. Рассмотрены вопросы повышения эффективности услуг здравоохранения и контроля их качества, осуществление международного сотрудничества в области здравоохранения. Особое внимание уделяется существующим международным торговым соглашениям в области здравоохранения.

Ключевые слова: мировая торговля, медицинские услуги, глобализация, либерализация, система здравоохранения, общее соглашение о торговле услугами, телемедицина, медицинский туризм.

WORLD TRADE IN HEALTH SERVICES IN A COMPETITIVE ENVIRONMENT AND GLOBAL TRANSFORMATIONS

The author analyzes the main directions of international trade in medical services.

The issues of increasing the efficiency of health care services and controlling their quality, implementation of international cooperation in health care sphere are considered. Particular attention is paid to existing international trade agreements in the health care sphere.

Key words: world trade, medical services, globalization, liberalization, health care system, general agreement on trade in services, telemedicine, medical tourism.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В епоху лібералізації торгівля набуває все більш всеосяжного характеру, і важливу роль у цьому процесі грає Світова організація торгівлі, головною метою якої є лібералізація світової торгівлі і забезпечення справедливих умов конкуренції [1]. Лібералізація впливає практично на усі галузі економіки. Відбувається лібералізація і суспільно важливих галузей економіки – освіти та медицини. Система охорони здоров'я має стратегічне значення для кожної держави. Особливе значення для галузі охорони здоров'я мають наступні багатосторонні угоди Світової організації торгівлі: Генеральна угода про торгівлю послугами (General Agreement on Trade in Services), Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів (Sanitary and Phytosanitary Measures), технічних бар'єрів у торгівлі (Technical Barriersto Trade) та торговельних аспектів прав інтелектуальної власності (Agreementon Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights). [2].

Лібералізація режиму зовнішньої торгівлі впливає, як на економічний розвиток, так і на здоров'я населення, і має як позитивні, так і негативні наслідки. Так, зміна міжнародних правил, що регламентують захист патентів, впливає на доступність сучасних технологій, новітніх діагностичних приладів, лікарських засобів, що в свою чергу позитивно впливає

на національні системи охорони здоров'я. Зниження торговельних тарифів призводить до зниження цін на медичне обладнання і товари медико-санітарного призначення (лікарські засоби та препарати крові). Національні і міжнародні стандарти і правила у галузі охорони здоров'я також можуть мати важливі наслідки для торгівлі. Так, Міжнародні медико-санітарні правила регламентують міжнародні перевезення, а Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну – торгівлю тютюновими виробами. [3]. На теперішній час дуже актуальним для усіх країн світу є питання дотримання норм Угоди про застосування санітарних та фіто-санітарних заходів і технічних бар'єрів у торгівлі. Зазначені угоди мають особливе значення для галузі охорони здоров'я, оскільки збільшення обсягу товарообігу між країнами повинно регламентуватися та регулюватися нормативними актами. Країни, що є членами СОТ мають забезпечувати якість, безпеку і ефективність діагностичних засобів і медичних препаратів, а надання медичних послуг повинно здійснюватися у відповідності із міжнародними стандартами.

Регулювання та координація торгівлі медичними послугами у світі здійснюється Генеральною угодою про торгівлю послугами (ГАТС). ГАТС передбачає два пріоритетні напрямки у медичній галузі: перший – це безпосередньо медичні послуги,

а другий – медичне страхування, що є сегментом сектору фінансових послуг. Сьогодні, функціонування страхових організацій контролюється єдиними для всіх законами, у той же час долю іноземного капіталу законодавчо не визначено. Пріоритетними напрямками для членів СОТ є енергетичний та телекомунікаційний сектор. Не менш важливе значення має регулювання торгівлі медичними послугами. Класифікатор ГАТС відносить до числа медичних послуг загальне і спеціальне медичне обслуговування, діяльність вищого та середнього медичного персоналу, амбулаторно-поліклінічне обслуговування, а також діяльність медичних лабораторій [5].

Аналіз світового ринку свідчить про наявність великого потенціалу ринку медичних послуг. Основними показниками якості системи охорони здоров'я, як вже зазначалось, є сукупність приватних та державних витрат на медицину та показник загальних витрат на душу населення. Загальний обсяг витрат на медичні послуги у всіх країнах світу на початку XXI століття (у 2000 р.) складав 2,93 трлн. долл. США, а вже у 2012 р. він досяг відмітки 6,45 трлн. долл. Сьогодні загальний рівень внутрішніх та міжнародних витрат на галузь охорони здоров'я дорівнює 5,3 трлн. долл. [6]. І за прогнозами експертів, у період до 2020 року, витрати на галузь охорони здоров'я у найбільших регіонах світу будуть зростати у діапазоні 2,4% до 7,5%. [7].

Питання охорони здоров'я у сучасному світі стали відігравати більш важливу роль у програмах розвитку. Обсяг фінансових ресурсів, спрямованих на допомогу у цілях розвитку галузі охорони здоров'я також збільшився – у 2000 р. він складав 10,52 млрд. долл., а у 2010 р. – 26,8 млрд. долл. Бюджет агенції з питань надання медичних послуг в усіх країнах світу Health Resources and Services Administration (HRSA) у 2017 р складає 10,7 трлн. долл. [8].

Одним із вагомих критеріїв ефективності розвитку медичної галузі є витрати на медичні послуги на душу населення. Так, витрати на душу населення у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у кінці 1990-х років у середньому складали 2071 долл., у 2004 р. – 2550 долл., а сьогодні вони дорівнюють 4000 долл. [3]. Прикладом динамічних темпів зростання галузі охорони здоров'я є система охорони здоров'я США. Так, у 1970 р. у США витрати на охорону здоров'я складали 6 млрд. дол., а до кінця XX ст. вони досягли 200 млрд. дол. на рік [2]. Щорічно витрати на охорону здоров'я зростають на 3-4%, і це створює величезний потенціал для розвитку цієї галузі.

У світі існують різноманітні системи охорони здоров'я, із власними принципами функціонування та фінансування. Незважаючи на це, основним органом контролю та гарантом обсягу та якості медичних послуг є держава. Держава у галузі охорони здоров'я виконує наступні функції: встановлення стандартів надання медичної допомоги, регламентує кваліфікаційні вимоги, здійснює контроль яко-

сті медичної допомоги. Джерелом фінансування системи охорони здоров'я є певна частка валового внутрішнього продукту (ВВП). Згідно до рекомендацій ВООЗ і ЄС, фінансування медичної галузі повинно дорівнювати не менше 5% ВВП, особливо для країн де проводяться реформи. [1].

Розширення торгівлі послугами у галузі охорони здоров'я позначається на здатності національних міністерств охорони здоров'я оцінювати і швидко реагувати на ризики, пов'язані із здоров'ям населення. На теперішній час, експерти у галузі охорони здоров'я не мають єдиної думки щодо лібералізації сфери послуг та її подальших наслідків. Секретаріат СОТ стверджує, що приєднання тієї чи іншої країни до ГАТС не спричинить великої небезпеки для систем охорони здоров'я, оскільки механізм цієї угоди дозволяє державам закрити для обговорення окремі статті, які важливі для розвитку систем охорони здоров'я країн. Сфера дії ГАТС не розповсюджується на послуги, що мають особливу значимість для країни, і кожен член СОТ має право самостійно визначати сектори, що підлягають лібералізації [4].

Існує й інша думка щодо негативного впливу глобалізації на національну систему охорони здоров'я. Укладання угод ГАТС передбачає конкурентну боротьбу країн у різноманітних галузях економіки, у тому числі і у медичній галузі, що обмежує участь окремих держав у цьому процесі. Приєднання країн до ГАТС, на думку експертів, призведе до відкриття галузей для міжнародної конкуренції, у тому числі державного сектору. І як результат, це призведе до зростання темпів приватизації, у тому числі у медичній галузі. У такій ситуації, при відсутності чітких обмежень і контролю з боку держави, приватизація державних медичних закладів або аутсорсинг державних послуг, призведе до зменшення доступу населення до медичних послуг і зниження якості медичної допомоги [6].

Четверта угода СОТ «Про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності» (ТРИПС) теж стосується галузі охорони здоров'я. Угода ТРИПС відкриває можливості для використання вискоєфективних механізмів вирішення дискусійних питань, що мають місце у СОТ, стосовно прав інтелектуальної власності та авторських прав. Слід зазначити, що світова організація торгівлі тісно співпрацює з ВООЗ з питань доступності медикаментів у контексті ТРИПС [9]. З метою покращення координації і сприяння кооперації СОТ і ВООЗ, створено доступ до нарад та з'їздів, що проводяться у рамках їх функціонування. Наприклад, Світова організація торгівлі, у якості спостерігача приймає участь у нарадах керуючих органів ВООЗ та інших технічних нарадах цієї організації. У свою чергу, ВООЗ отримала статус спостерігача у Комітеті СОТ з санітарних та фіто санітарних заходів і у Комітеті з технічних бар'єрів у торгівлі. Крім того, ВООЗ має спеціальний статус спостерігача у Раді СОТ з торгівлі послугами і Раді з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності.

Таким чином, Світова торгівельна організація має вплив на розвиток та функціонування системи охорони здоров'я. Діяльність СОТ, у контексті багатосторонньої угоди (ГАТС, СФМ, ТБТ і ТРІПС) у подальшому може сприяти створенню глобальної системи охорони здоров'я, у якій національні системи охорони здоров'я будуть виступати системоутворюючими елементами.

Глобалізація впливає практично на усі сфери життєдіяльності людини, і як наслідок проявляється у економічних, соціальних, політичних, екологічних, культурних та інших аспектах. На систему охорони здоров'я впливають практично усі зазначені аспекти. Найбільш цікавим аспектом, у рамках даного дослідження, є економічний аспект глобалізації.

Економічна глобалізація системи охорони здоров'я існує у наступних формах: виникнення міжнародних організацій, що регулюють галузь охорони здоров'я; уніфікація типів систем охорони здоров'я, використання досвіду інших країн; взаємодія міжнародних організацій для вирішення існуючих проблем у організації охорони здоров'я (ВООЗ і СОТ); транскордонне постачання медичних послуг; споживання медичних послуг за кордоном; комерційна присутність медичних компаній за кордоном; фізична присутність медичного персоналу за кордоном; міжнародна міграція медичного персоналу; інтернаціоналізація медичної освіти; виникнення глобальних епідемій.

Згідно із Генеральною угодою з торгівлі послугами передбачено чотири типи угод, що регламентують торгівлю медичними послугами. До них відносять: транскордонні угоди, медичний туризм, комерційну присутність фірм і фізичну присутність медичного персоналу за кордоном [7].

Слід зазначити, що лібералізація торгівлі медичними послугами тісно пов'язана з іншими формами глобалізації медичної галузі, наприклад міграцією робочої сили, збільшенням науково-технічного співробітництва країн, транснаціоналізацією капіталу і зростанням міжнародної туристичної діяльності. Найбільш актуальним напрямком глобалізації охорони здоров'я є саме транскордонне постачання медичних послуг. Впровадження інформаційно-комунікативних технологій у процес надання медичної допомоги передбачає скорочення витрат на надання медичної допомоги. Транскордонне постачання медичних послуг передбачає проведення медичних консультацій, діагностики захворювань і передачі лабораторних аналізів за допомогою інформаційно-комунікативних технологій. Зазначимо, що Саміт ООН з питань інформаційного суспільства у Женеві наголосив, що доступ до інформаційних та комунікаційних технологій є одним із головних елементів розвитку суспільства. Для більшості індустріальних держав використання інформаційно-комунікативних технологій виявилось ключовим засобом підвищення продуктивності й ефективності існуючих систем охорони здоров'я. [5]. Сьогодні

телемедицина використовується у багатьох країнах світу. Згідно із даними компанії P&S Market Research, обсяг світового ринку телемедицини складає 17,9 млрд. долл. І щорічно цей показник буде зростати на 18,7% у період з 2016 по 2020 рр. [5]. Одночасно буде зростати і прибутковість медичних закладів, що надають телемедичні консультації, і якщо у 2013 році загальний обсяг прибутку підприємств галузі складав 151,2 млн. долл., то вже у 2020 році, він буде дорівнювати 414,4 млн. долл. [4]. Телемедицина дозволяє постачальникам медичних послуг обслуговувати населення, що стикається з проблемою територіальної віддаленості закладу охорони здоров'я або низького рівня оснащення медичним обладнанням та медичними кадрами. Телемедицина сприяє вирішенню одного із головних завдань держави у галузі суспільних інтересів – забезпечення доступності медичної допомоги та її високої якості [6]. Безперечно, до переваг використання телемедицини у клінічній практиці слід віднести, у першу чергу, підвищення якості життя пацієнтів. Це досягається за рахунок оперативного реагування на проблеми пацієнтів, та відсутності необхідності транспортування пацієнта у медичний центр. Ще однією перевагою телемедицини є підвищення якості охорони здоров'я – можливість виявлення у пацієнтів на ранніх стадіях захворювань може зберегти їм життя та працездатність. З економічної точки зору, телемедицина сприяє зниженню витрат на організацію охорони здоров'я. Зацікавленість багатьох розвинених країн світу у телемедичних технологіях та попит на телемедичні послуги, свідчать про перспективність даного напрямку для розвитку системи охорони здоров'я.

Ще одним напрямком лібералізації торгівлі медичними послугами є розвиток медичного туризму у світі. Медичний туризм у світовому масштабі є однією із галузей туризму, що має найбільш динамічний та інтенсивний рівень розвитку. За визначенням Всесвітньої туристичної організації, медичний туризм розглядається, як комплексна послуга, що надається туристичними організаціями, транспортними компаніями і закладами охорони здоров'я приймаючої країни [8]. Так, за прогнозами Всесвітньої організації охорони здоров'я, у 2020 р. туризм у поєднанні із послугами охорони здоров'я стануть одним із найбільш пріоритетних напрямків розвитку національних економік. За даними Oxford Economics та Medical Tourism Index обсяг галузі медичного туризму складає 439 млрд. долл., а до 2025 року, при щорічних 25% зростання, обсяг галузі дорівнюватиме 3 трлн. дол. [10].

Попит на послуги медичного туризму стимулюють як економічні, так і соціальні фактори. А саме: отримання якісної висококваліфікованої медичної допомоги, доступ до найбільш сучасних методів діагностики і лікування різних захворювань, конкурентоспроможна вартість лікування та часовий фактор. Наприклад, у економічно розвинених кра-

їнах, вартість медичних послуг є досить високою (США, Канада, Великобританія), тому пацієнти ідуть на лікування у інші країни, де рівень сервісу такий самий, і при цьому вартість лікування у рази менша. Згідно із даними UNWTOWorldTourismBarometer, у 2016 році 956 млн. чоловік здійснювали подорожі з метою отримання медичних послуг за кордоном, що свідчить про збільшення кількості туристів на 4 % у порівнянні із попереднім періодом. (у 2015 р. – 922 млн. чол.).

Сьогодні, центри світового медичного туризму зміщуються до країн Азійсько-тихоокеанського регіону. За даними GlobalSpa&WellnessSummit (GSWS) у 2017 році 50% ринку медичного туризму займають країни Азії, Латинської Америки і Близького Сходу [10].

Медичний туризм розвивається за різними напрямками. Американська асоціація з медичного туризму виділяє такі напрямки медичного туризму, як «check - up» (туризм із метою профілактичної перевірки стану здоров'я пацієнтів), dental-туризм (стоматологічний) та скульптур-туризм (пластичну хірургію) [11]. Статистичні дані свідчать, що у медичному туризмі найбільш затребуваними медичними послугами є стоматологічні (40,9%), у тому числі зубне протезування (22,6%), встановлення пломб (11,6%), лікування кореневих каналів (2,8%). Друге місце займає пластична хірургія (19,3%), у тому числі: маммопластика (3,7%), мастопексія (2,6%), абдомінопластика (2,6%) та ін. Всі інші види медичних послуг, які отримують пацієнти медичного туризму складають – 39,8%, у тому числі: операції коронарного шунтування – 3,6%, колоноскопія – 2,4% і артроскопія – 2,2% [10].

Таким чином, вектор розвитку медичного туризму зміщується у бік країн, що розвиваються, і у яких сьогодні швидко формуються високотехнологічні медичні комплекси, медичні кластери, що мають привабливий медичний і туристичний потенціал. При цьому вартість лікування, при однаковому рівні медичного сервісу, у цих країнах значно нижче, ніж у європейському або американському регіонах.

З кожним роком кількість іноземних медичних закладів (лікарень, приватних клінік, діагностичних центрів) у країнах різних регіонів постійно зростає. Найбільш відкритими країнами у світі для прямих іноземних інвестицій у галузь охорони здоров'я є азійські країни - Індія, Індонезія, Непал, Тайланд [9]. Комерційна присутність медичних організацій має як позитивні, так і негативні наслідки для галузі охорони здоров'я. До переваг міжнародної інвестиційної політики і глобальних процесів можна віднести додаткові інвестиції у модернізацію охорони здоров'я і впровадження медичних технологій, можливість отримання досвіду медичними працівниками без виїзду закордон на базі високоспеціалізованих медичних центрів, створених за кошти інвесторів, можливість отримання населенням висококваліфікованої медичної допомоги із використанням сучасних медич-

них технологій. Попри позитивні екстерналії, можна визначити й негативні, наприклад формування дворівневої системи охорони здоров'я із комерційним і суспільним сегментами. Комерційний сегмент характеризується високою концентрацією високоспеціалізованих медичних технологій, сучасного медичного обладнання та кваліфікованого медичного персоналу, наявністю сприятливих умов праці для медичних працівників, що безумовно впливає, як на попит на медичні послуги даного сегменту з боку пацієнтів, так і попит з боку медичних працівників, які прагнуть знайти роботу у цьому сегменті.

Окремим видом транскордонного постачання медичних послуг є фізична присутність медичного персоналу закордоном і міжнародна міграція медичного персоналу. Постачання медичних послуг за рахунок фізичної присутності медичного персоналу за кордоном, може здійснюватися спільно із комерційною присутністю (іноземна компанія приймає на роботу працівників із своєї країни) або самостійно іноземним медичним фахівцем. У залежності від тривалості перебування іноземних спеціалістів за кордоном, можливі й різні наслідки для системи охорони здоров'я, економіки і в цілому суспільства країни-імпортеру та країни-експортеру робочої сили.

Короткострокове переміщення робочої сили передбачає просування експорту послуг у системі охорони здоров'я даної країни, співробітництво між країнами, підвищення кваліфікації медичних працівників, отримання освіти, залучення іноземної валюти у країну та ін. Довгострокове переміщення медичного персоналу відбувається в основному із країн, що розвиваються у розвинуті країни світу - 56% медичних спеціалістів прямують у розвинуті країни для працевлаштування і є вихідцями із країн, що розвиваються, 11% медичних спеціалістів прямують із розвинутих країн у менш розвинуті для працевлаштування. [4].

Можна виділити ряд основних факторів, які впливають на структуру ринку медичного персоналу, а саме: рівень заробітної плати медичного персоналу у різних країнах; різницю в умовах праці і життєвих стандартах; пошук кращого використання своїх професійних навичок; диспропорцію між попитом і пропозицією медичних послуг у країні-експортері та країні-імпортері.

Таким чином, лібералізація торгівлі медичними послугами має як позитивні, так і негативні наслідки для усіх країн світу. З одного боку, лібералізація є драйвером розвитку світового ринку медичних послуг, сприяє підвищенню якості надання медичної допомоги та рівного доступу населення до неї. З іншого боку, враховуючи різний рівень розвитку національних економік та національних систем охорони здоров'я, лібералізація торгівлі медичними послугами у світовому масштабі може призвести до негативних наслідків – стагнації національних систем охорони здоров'я та зменшення доступності різних груп населення до медичних послуг.

Література:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL:http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB132/B132_26-ru.pdf.
2. Світова організація торгівлі. URL: <http://www.wto.ru/cht.asp>.
3. Department of Health and Human services 2017 / Justification of Estimates for Appropriations Committees. URL: <https://www.hrsa.gov/sites/default/files/about/budget/budgetjustification2017.pdf>.
4. Telemedicine Information Exchange. URL: http://tie.telemed.org/articles.asp?path=telemed101&article=tmcoming_nb_tie96.xml.
5. Global Telemedicine Market – Growth, Trends and Forecast (2015-2020). URL: <http://www.oxfordeconomics.com/forecasts-and-models/cities/middle-east-and-african-cities-and-regions/overview>.
6. Global Wellness Summit. URL: <http://www.globalwellnesssummit.com>.
7. Medical Tourism Association. URL: <http://www.medicaltourismassociation.com/ru/index.html>.
8. Medical Tourism Index. URL: <https://www.medicaltourismindex.com>.
9. International trade in health services: difficulties and opportunities for developing countries. // UNCTAD, Geneva, 2010.
10. Hamilton K., Yau J. The Global Tug-of-War for Health Care Workers. Migration Policy Institute, December 2015. URL: <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm>.